

УДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ В МАЛІЙ ГРУПІ НА ОСНОВІ СОЦІОМЕТРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Ю. П. Скиданенко, канд. екон. наук, асистент;

М. В. Шкурко, магістрант,

Сумський державний університет, м. Суми

У статті розглядається мала група; соціально-психологічний клімат, як об'єкт соціометричного дослідження. Досліджуються міжособистісні відносини методом соціометрії на прикладі академічної групи університету.

Ключові слова: мала група, соціометричне дослідження, соціально-психологічний клімат.

ВСТУП

Міжособистісне спілкування є необхідною умовою життя людей, без якої неможливе не тільки формування окремих психічних функцій, процесів та якостей людини, але і особистості в цілому. Процес безпосередньої взаємодії, який відбувається в малій групі, і створення соціального «мікросередовища» людини є дуже сильними факторами формування та виховання особистості, соціально-психологічного стимулювання і регулювання її діяльності.

За історію дослідження малих груп було розроблено безліч методів їх вивчення, проведено сотні цікавих і складних у технічному відношенні експериментів, поставлені важливі питання про формування та їх розвиток. Незважаючи на значущість проведених вітчизняних та зарубіжних досліджень, на сьогодні недостатньо розробленими залишаються питання щодо формування та удосконалення соціально-психологічного клімату у малих групах.

Дослідження малих груп вважається однією з найважливіших задач соціальної психології. Ускладнення суспільного життя, належність людей до різноманітних об'єднань залежно від видів їх діяльності, за характером їх суспільних зв'язків потребує подальшого розвитку підходів вивчення взаємовідносин у колективі. Роль малих груп об'єктивно збільшується у житті людини певним чином тому, що примножується необхідність прийняття групових рішень на виробництві, у суспільному житті, політиці, бізнесі тощо.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

У зв'язку з вищевикладеним метою даної роботи є вдосконалення соціально-психологічного клімату в малій групі на основі соціометричного дослідження.

РЕЗУЛЬТАТИ

Психологія і поведінка окремої людини як особистості суттєво залежать від соціального середовища. Останнє є певним суспільством, в якому люди об'єднані в численні, різноманітні, більш-менш стійкі утворення, які мають назву групи. Серед таких груп можна виокремити великі та малі. Об'єктом нашого дослідження є малі групи, тому саме вони і будуть розглянуті далі.

Безпосереднім провідником впливу суспільства і великих соціальних груп на індивіда є мала група. Вона являє собою невелике об'єднання людей (від 2-3 до 20-30 осіб), зайнятих певною справою, які перебувають у прямих взаємовідносинах один з одним. Мала група являє собою елементарну комірку суспільства. У ній людина проводить більшу частину свого життя. Прикладами малих груп, важливими у житті

індивіда, є сім'я, шкільний клас, університетська група, трудовий колектив, об'єднання близьких друзів, товаришів тощо.

Малій групі притаманні психологічні та поведінкові ознаки, за якими об'єднуються її члени у відносно автономне соціально-психологічне утворення. Згуртованість групи може виявлятися за різними характеристиками – від зовнішніх (наприклад, люди у сусідських відносинах) до досить глибоких внутрішніх (члени однієї родини). Згуртованість групи є однією з основних характеристик рівня її соціально-психологічного розвитку.

Основними параметрами малих груп є обмін інформацією між її членами, емоційна складова міжособистісних відносин, що здійснюють вплив на формування її соціально-психологічного клімату. За переліченими складовими відбувається поділ та вивчення особливостей групи.

Проведений аналіз свідчить про те, що вагоме значення у вивченні проблематики малих груп має соціально-психологічний клімат. Під соціально-психологічним кліматом необхідно розуміти домінуючий у конкретному колективі, відносно стійкий психічний настрій, який формується на основі психічного відображення умов життя і діяльності в міжособистісній взаємодії членів колективу [1].

Структура психологічного клімату багаторівнева й багатоаспектна. Тому, при визначенні її елементів необхідно враховувати вплив таких факторів як стійкість і динамічність. Стійкість припускає стан, при якому базові елементи соціальні норми, система цінностей, взаємини, стиль керівництва, сумісність, рівень конфліктності - залишаються стабільними й передбачуваними [2].

Динамічність психологічного клімату полягає у гнучкості його елементів щодо впливів ззовні, також слід зауважити, що елементи перебувають у певному співвідношенні між собою: вони взаємозалежні і взаємокомпенсують один одного.

Найбільш важливими компонентами структури соціально-психологічного клімату вважаються норми поведінки членів групи, стиль керівництва та міжособистісні відносини.

Аналізуючи особливості формування та розвитку соціально-психологічного клімату малої групи, необхідно звернути увагу на два основних аспекти. З одного боку, соціально-психологічний клімат є суб'єктивним відображенням об'єктивної реальності, тобто життєдіяльності конкретного колективу, а з іншого – він є суттєвим фактором впливу на ефективність діяльності колективу, на процеси управління ним [3].

На наш погляд для подальшого вивчення та удосконалення соціально-психологічного клімату малої групи слід звернути увагу на такий феномен, як соціометричне дослідження.

Серед найпоширеніших у соціально-психологічній діагностичній практиці є соціометрична методика американського соціального психолога Дж. Морено. Основним завданням соціометрії є вивчення емоційних взаємовідносин соціальної групи, психологічної атмосфери, що панує у ній. Соціометрія широко застосовується соціологами, психологами та педагогами для діагностики міжособистісних та міжгрупових відносин з метою їх зміни, поліпшення, удосконалення [2]. У цілому соціометрична методика являє собою сукупність прийомів для кількісної оцінки і графічного представлення міжособистісних відносин у малих групах на основі аналізу вибору її членів, зроблених респондентами для різного роду видів сумісної діяльності.

Вона дозволяє виявити структуру міжособистісних відносин шляхом визначення взаємних почуттів, симпатій, байдужості та інших емоційно-чуттєвих явищ серед членів даної групи, визначити рівень авторитетності

лідера, а також місце кожного члена групи у структурі міжособистісних взаємовідносин, визначити наявність і склад мікрогруп, а також специфіку взаємовідносин між ними, надати оцінку групової єдності.

Перевагою соціометрії є можливість за короткий проміжок часу зібрати значний матеріал, який піддається статистичній обробці і може бути представлений наочно, а також можливість реєстрації відносин між усіма членами малої групи. Проте є суттєвий недолік, а саме фіксація переважно емоційних відносин, виражених у симпатіях та антипатіях опитуваних на даний момент, неможливість виявлення істинних мотивів зроблених виборів, а також можливість відображення у числі зроблених виборів не стільки згуртованості, скільки дружніх зв'язків у малій групі.

У психодіагностичній практиці соціометрична методика застосовується у двох формах: параметричній та непараметричній.

Наше дослідження проводилося у параметричній формі, тобто опитуваним пропонувалося зробити обмежену кількість виборів за певним критерієм.

При аналізі даних соціометричного опитування визначаються основні соціометричні показники малої групи та окремих співробітників: мікрогрупи та їх склад, соціометричний статус особистості в групі, ступінь сумісності членів даної групи, рівень групової єдності тощо. Кількість мікрогруп та їх склад відображаються за допомогою соціограми. Її поверхневий аналіз дозволяє визначити взаємозв'язки членів групи один з одним, а більш глибокий – дозволяє виявити ще цілий ряд внутрішньо групових характеристик [3]. Соціометричні індекси наведено у таблиці 1. При проведенні нашого дослідження було виявлено мікрогрупи у колективі. Це чітко виражено за рахунок зв'язків, що простежувалися під час обробки результатів.

Таблиця 1 – Соціометричні індекси

	Назва індексу	Формула	Найменування змінних	Сфера застосування
1	2	3	4	5
Індивідуальні індекси	$I_{ст}$ -індекс соціометричного статусу члена групи	$I_{ст} = \frac{K^+ - K^-}{H - 1} \cdot 100\%$	K^+, K^- - кількість отриманих позитивних та негативних виборів, H - кількість опитуваних	Використовується для визначення положення конкретної людини у колективі за певним критерієм
	$I_{см}$ -індекс психологічної сумісності	$I_{см} = \frac{K^{++} + K^{--}}{H - 1} \cdot 100\%$	$K^{++}, K^{--}, K_n^{++}, K_n^{--}$ - кількість взаємних позитивних та негативних виборів відповідно; H - кількість опитуваних	Використовується для визначення положення конкретної людини по відношенню до кожної іншої опитуваної
	I_e - індекс емоційної експансивності	$I_e = \frac{K}{H - 1} \cdot 100\%$	K^- - кількість зроблених позитивних та негативних виборів; H - кількість опитуваних	Характеризує те, як співробітник ставиться до оточуючих членів колективу

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5
Групові індекси	I_{ze} -індекс групової єдності	$I_{ze} = \frac{CK^{++}}{H \cdot (H - 1)} \cdot 100\%$	$\sum K_n^{++}$ - сума взаємних позитивних виборів у групі; H - число опитуваних	Визначає ступінь групової єдності
	I_{zp} -індекс групової роз'єднаності досліджуваної групи	$I_{zp} = \frac{CK^{--}}{H \cdot (H - 1)} \cdot 100\%$	$\sum K_n^{--}$ - сума взаємних негативних виборів у групі	Визначає ступінь групової роз'єднаності
	I_{zz} - індекс групової згуртованості досліджуваної групи	$I_{zz} = I_{ze} - I_{zp}$	I_{ze} -індекс групової єдності; I_{zp} -індекс групової роз'єднаності досліджуваної групи	Показує, на скільки члени опитуваної групи згуртовані
	I_{npe} - індекс благополуччя взаємин	$I_{ze} = \frac{\sum 1, 2_{zp}}{\sum 3, 4, 5_{zp}}$	1 -члени групи, віднесені до групи зірки; 2 -прийняті; 3 -ті, якими нехтують; 4 -ізолювані; 5 -знедолені	Показує, на скільки благополучними є взаємини у групі. Відповідно: якщо рівень високий, середній, низький

У нашому випадку дослідження проводилося у двох академічних групах по 17 та 6 осіб, члени яких перебувають у постійному контакті один з одним і знають один одного протягом тривалого періоду часу.

Опитування проводилося анонімно. Для цього кожному опитуваному на початку дослідження було присуджено номер шляхом жеребкування. Питання були складені особисто опитувачем і були прихованими до моменту проведення соціометричного дослідження.

З групою була проведена бесіда, яка налаштувала опитуваних на відверті відповіді. Було використано критерії, що охоплюють такі сфери діяльності членів групи, як службово-функціональна, морально-етична і позаслужбова.

На думку опитувача, питання добре відображають відношення членів груп один до одного і розкривають картину взаємовідносин.

Після опрацювання результатів соціометрії опитувані були розбиті на групи, також були побудовані загальна соціоматриця та соціограма, розраховані групові та індивідуальні індекси.

У результаті отримали, що у групі «зірки» перебувають 7 осіб; у групі «прийняті» - 7 осіб; у групі «ті, ким нехтують» - 9 осіб. Також видно, що до груп «знедолені» та «ізолювані» не віднесено жодної особи, оскільки кожен опитуваний був обраний. Такий розподіл на групи можна вважати найраціональнішим, оскільки він найкраще відображає результати опитування, враховує всі відповіді на поставлені питання.

Як бачимо, у загальній соціоматриці відображено дані стосовно того, хто і скільки разів обирав певного опитуваного, позитивно чи негативно. Таким чином простежується динаміка взаємовідносин у колективі.

Простежити ті самі взаємозв'язки на соціограмі також можна, але дещо складніше, оскільки наявна велика кількість взаємозв'язків між членами досліджуваної групи.

Таблиця 2 – Загальна соціоматриця

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23
1	X																						
2		X																					
3	2+	3-	X	1+	1+	1-	1+	1+	1-	2-	2-	3-		1+	1+	3+	1-	1+		2-	1+		2+
4	4+	5-	2+	X	2+	2-	2+	2-		1-	2-			2+		1+				3-		1+	1+
5	3+	3-		3+1-	X		2+			3-	1+	1-	2+	2-		1+1-	2-	1-		1+1-		1+	1+
6	1+	3-		1-	2+	X	2+		1-	1-	1+	1-	2+	1+2-	1+	1+	1+1-		1-	3-	1+	2+	1-
7	4+	5-		3+	3+		X	5-	1+			2+	2-	2+			3-						
8	3+	2-	4+	1+	3-	3-	1-	X		2-					1+	2+				2-	2+	1-	2+
9	3+	1-	2-		1-	3-	2+	2-	X	2+	1-	1+	1+	1+1-		1+	2+			3-	1-		1+1-
10	3+		3-	1-		1+1-	1+	1-	1+	X	2-	1-	1+			3-	3+		3+	1+	2-	1-	1+
11	1+	3+1-	1+	3-	3+					1+	X	1+	1-		1+		4+	5-	5-				
12	5+	1-	1-	2+		2-	1-	5-			2+	X		1+		3-	2+	2+			1-		1+
13	2+	5-		1+	1+	1+	1+	3-	1-		1-		X	2-	4+	1+		1-		2-	2+	1+	1+
14	1+1-	2-	2+	1-		1+1-	1+	1+1-	2+	2-	1-	1+	1+1-	X	1-	1+1-	1-	1+	3+	2-	1-		
15	3+	2-				1-		1+		2-	1+		4+	1+4-	X		1-		1-	3-	5+		
16	1+	4-	3+	1-	1+		2+	1+	2-	2+		4-		1+		X			1+	3-		2+	2+
17	3+	4-			1-		1-	3-	2+	4+	3-	1+				2-	X	2+	1-				3+
18	1+	2-				2-	3-		1+		1-	2+	3+	2+		1+1-		X	3+	3-	2-		2+
19				1+1-	2+	3-		1-	1+	3-		1+	1+	2+1-		2+	-	3+	X	4-	1-		2+
20	2+	2+		4+	1+	3-			3-	1-	2-	1+1-	1+	1+2-		2-	1+		1-	X			2+
21	3+	3-		3+		1-	1+	1-			2-	1-	2+	1-	3+	1-	1+	2-		2-	X	1-	2+
22		3-		2-	2+	3+	2+	2-	2-	1-	1+	1-	2+			4+		1-		1-	1-	X	1+
23	4+	5-		4+	2-	2-	3-	1-	1+	1+		1+		1+		1+	2+			3-			X

Стосовно індексів, то після проведення опитування були розраховані як групові, так і індивідуальні індекси, значення яких наведені нижче.

Таблиця 3– Розрахунок групових індексів

Індекс	Індекс групової єдності в колективі	Індекс групової роз'єднаності досліджуваної групи	Індекс групової згуртованості досліджуваної групи	Індекс благополуччя взаємин
Значення	0,14	0,07	0,07	1,6

З таблиці 3 бачимо, що індекс групової єдності є досить низьким і становить усього 0,14, індекс групової роз'єднаності становить 0,07, що є менше, ніж попередній індекс. Індекс групової згуртованості досліджуваної групи відповідно становить майже 0,07, а індекс благополуччя взаємин становить 1,6, що є більшим за 1, отже, є високим.

У таблиці 4 показані індивідуальні індекси, отримані шляхом розрахунку за допомогою вищенаведених формул. Для кожного з учасників дослідження вони є різними, і таким чином визначається положення індивіда у групі.

Таблиця 4–Розрахунок індивідуальних індексів

№	1	2	3	4	5
1	2,1818	2,2273	0,0455	-	2,2727
2	-2,2273	0,2273	2,4545	-	2,6818
3	0,2727	0,5455	0,2727	0,1364	0,8182
4	0,5000	1,0455	0,5455	0,1818	1,5909
5	0,5000	0,8182	0,3182	0,1818	1,1364
6	-0,8636	0,2727	1,1364	0,2273	1,4091
7	0,4091	0,7727	0,7727	0,2273	1,1364
8	-1,1364	0,1364	1,2727	0,0909	1,4091
9	-0,0455	0,4091	0,4545	0,2727	0,8636
10	-0,3182	0,5000	0,8182	0,1364	1,3182
11	-0,5000	0,2727	0,7727	0,1818	1,0455
12	-0,0909	0,5000	0,5909	0,2727	1,0909
13	0,7273	0,9091	0,1818	0,3182	1,0909
14	0,0455	0,7273	0,6818	0,0909	1,4091
15	0,4545	0,5000	0,0455	0,3636	0,5455
16	0,1818	0,8636	0,0455	0,4091	1,5455
17	0,2727	0,7273	0,4545	0,4091	1,1818
18	-0,0455	0,4091	0,4545	0,2727	0,8636
19	0,0455	0,4545	0,4091	0,1818	0,8636
20	-1,5909	0,0909	1,6818	0,1818	1,7727
21	0,0909	0,5000	0,4091	0,3182	0,9091
22	0,0909	0,3182	0,2273	0,1818	0,5455
23	1,0000	1,0909	0,0909	0,1818	1,1818

1 – індекс соціометричного статусу;
2 – індекс позитивного статусу окремого члена колективу;
3 – індекс негативного статусу окремого члена колективу;
4 – індекс психологічної сумісності кожного випробуваного;
5 – індекс емоційної експансивності

На соціограмі зображені взаємозв'язки між членами групи. Однак зображена частина, оскільки якщо зобразити всі можливі, то важко буде прослідкувати характер зв'язків, і картина дослідження буде більш заплутаною.

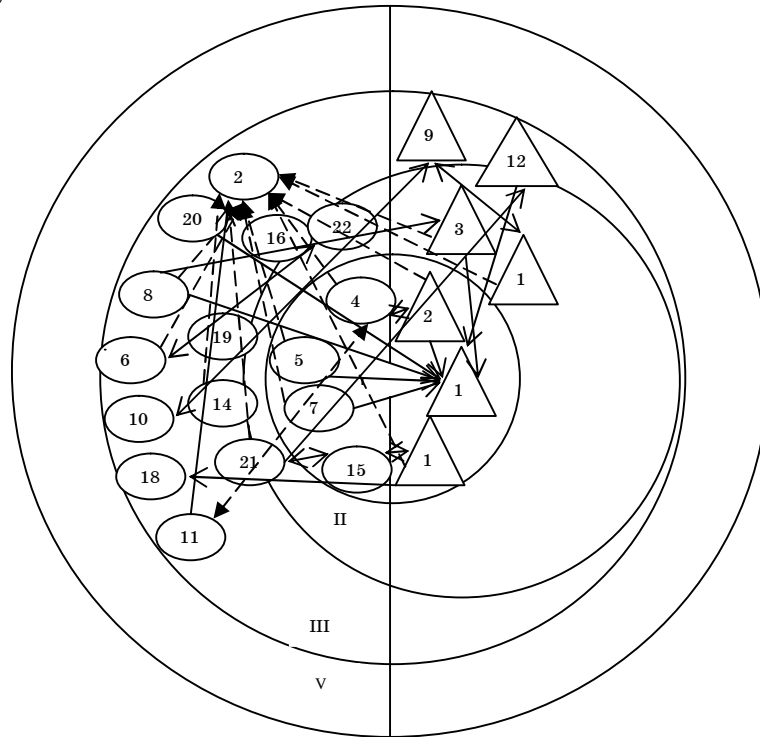

Рисунок 1 – Соціограма

Умовні позначення до рисунка:

—> позитивний односторонній вибір; <—> позитивний взаємний вибір;
 ---> негативний односторонній вибір; <---> негативний взаємний вибір

ВИСНОВКИ

З розрахованих показників видно, що взаємовідносини в групі є складними, рівень згуртованості між індивідами є досить низьким, проте відносини благополучними, про що свідчить відповідний індекс.

Взагалі такі стосунки, які склалися у групах, можна пояснити тим, що колективи склалися досить нещодавно, незважаючи на те, що члени груп знають один одного впродовж принаймні чотирьох років. Так само можна пояснити і положення деяких осіб, при чому не досить привабливе. Справа в тому, що ці особи або нещодавно з'явилися у групах, або дуже рідко бувають на заняттях, що відповідно обмежує тривалість їх спілкування із членами груп, що негативно відобразилося на результатах дослідження.

Також неможливо не звернути увагу на те, що у групах виникли підгрупи, члени яких тісно контактують один з одним і таким чином обмежуючи спілкування з іншими особами у групах. Це можна пояснити наявністю лідерів у цих групах.

Для покращання взаємин у групах членам цих груп необхідно приділяти більше уваги спілкуванню з колегами, а особливо з тими, яких вони знають найменше, з якими найменше контактують, для цього в ділових іграх «міксуватися» у групи, які раніше не створювалися. Проте особливу увагу необхідно звертати на негативне відношення членів груп

один до одного (про таке може свідчити взаємний невибір в опитуванні) для запобігання конфліктним ситуаціям.

Також для покращання взаємовідносин варто частіше проводити заходи, у яких активну участь брали б не лише «зірки» але й інші члени груп: частіше проводити корпоративи, виїзди на природу тощо, що допомогло б краще пізнати один одного.

SUMMARY

IMPROVEMENT OF SOCIOPSYCHOLOGICAL CLIMATE IN SMALL GROUP BASED ON SOCIOMETRIC STUDY

Yu. P. Skidanenko, M. V. Shkurko,
Sumy State University, Sumy

The article deals with a small group, relationships that arise during the existence of such a group and socio-psychological climate, as the object of sociometric research. Interpersonal attitudes are studied in a small group - for example in a student group - by sociometric method.

Key words: *small group, sociometric study, socio-psychological climate.*

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Коломейцев Ю. А. Структура социально-психологического климата спортивных команд // Материалы VII Международного конгресса по психологии спорта / Ю. А. Коломейцев. – Монпелье, Франция, 1990. – С. 20.
2. Андреева Г. М. Социальная психология: учеб. для высш. шк. / Г. М. Андреева. - М.: Аспект-Пресс, 1999. - 375 с.
3. Социометрия: исследование межличностных отношений в группе. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://psyfactor.org>.
4. Карамушка Л. М. Психология управления: навчальний посібник / Л. М. Карамушка. - К.: Міленіум, 2003. – 344 с.

Надійшла до редакції 21 серпня 2012 р.